

ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ

ਮੌਲਾਨਾ ਵਹੀਦੁੱਦੀਨ ਖਾਨ

ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ

ਲੇਖਕ

ਮੌਲਾਨਾ ਵਹੀਦੁਦੀਨ ਖਾਨ

ਅਨੁਵਾਦਕ

ਮੌਲਾਨਾ ਅਨਵਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ
(ਕਾਸਮੀ, ਨਦਵੀ)

ਗੁਡਵਰਡ ਬੁਕਸ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ: 2026

This book is copyright free

This book is the Punjabi translation of Maulana Wahiduddin Khan's Urdu book entitled *Watan se Muhabbat*.

ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਅਤੇ ਰਾਇਲਟੀ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ, ਮੁੜ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਟੋਰੇਜ਼ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਿਜੀਟਲ ਮਾਧਿਅਮ ਉੱਤੇ ਉਪਯੋਗ ਬਿਨਾਂ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੀ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਤੀ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਪਾਰਕ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾਖੋਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਪਾਠ ਦਾ ਇੱਕ ਨਮੂਨਾ ਕਾਪੀ ਜਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਰਚਨਾ ਦਾ ਲਿੰਕ ਸਾਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

Goodword Books

A-21, Sector 4, Noida-201301, Delhi NCR, India

Mob. +91 8588822672

info@goodwordbooks.com

www.goodwordbooks.com

CPS International

Centre for Peace and Spirituality International

1, Nizamuddin West Market, New Delhi-110 013, India

Mob. +91-9999944119

info@cpsglobal.org

www.cpsglobal.org

Center for Peace and Spirituality USA

391 Totten Pond Road

Suite 402, Waltham MA 02451, USA

Mob. +1 617 960 7156

info@cpsusa.net

ਤਤਕਰਾ

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ	7
ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ: ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਥ.....	11
ਰਸੂਲੁੱਲਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ.....	11
ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ	13
ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ.....	15
ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ.....	22
ਇੱਕ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ	23
ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ.....	24
ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ	25
ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ	29
ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ.....	34
ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕਹਿਣਾ	41
ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਦਭਾਵਨਾ	42
ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ.....	44
ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ (ਗੁੱਡ ਇੰਡੀਅਨ).....	45
ਸੱਚੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ	47
ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ.....	48

ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਅਮੀਰ ਭਾਰਤ, ਗਰੀਬ ਅਮਰੀਕਾ	49
ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ	49
ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ	50
ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ.....	52
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ.....	53
ਸੱਚੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ	54
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨਿਰਮਾਣ.....	55
ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ	55
ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ.....	56
ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਜਵਾਬ	61

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ
ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਆਲੂ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਪਾਲਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਲਗਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨਾਗਰਿਕ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੌਰਾਨ, ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ, ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਬੰਧ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸਦੀ ਭਲਾਈ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨਾ, ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਾ। ਇਸ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਕਾਨੂੰਨਦਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਮੁੱਲਾ ਅਲੀ ਅਲ-ਕਾਰੀ (ਮੌਤ 1606) ਨੇ ਲਿਖਿਆ: “ਦਰਅਸਲ, ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਈਮਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।” (ਅਲ-ਅਸਰਾਰ ਅਲ-ਮਰਫੂਆਹ, ਪੰਨਾ 181) ਭਾਵ, ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਈਮਾਨ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਬਨ ਬਤਾਲ (ਮੌਤ 449 ਹਿਜਰੀ), ਜੋ ਕਿ ਸਹੀਹ ਅਲ-ਬੁਖਾਰੀ ਦਾ ਟਿੱਪਣੀਕਾਰ ਹੈ, ਲਿਖਦੇ ਹਨ: “ਅੱਲ੍ਹਾ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁਭਾਅ

ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ ਇਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂਘ ਰੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਸਲ. ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਕੰਮ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। (ਸ਼ਰਹ ਅਲ-ਬੁਖਾਰੀ, ਭਾਗ 4, ਪੰਨਾ 453) ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਹੁਕਮ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਮਾਮ ਜ਼ਹਾਬੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਗੰਬਰ (ਸਲ.) ਨੂੰ ਪਿਆਰੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। (ਸੀਅਰ ਅਲਾਮ ਅਲ-ਨੁਬਲਾ, ਭਾਗ 15, ਪੰਨਾ 394)

ਹਦੀਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਵਾਇਤੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਅਰਥਾਤ ਦੁਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

“ਹੇ ਅੱਲ੍ਹਾ, ਸਾਨੂੰ ਮਦੀਨਾ ਨਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਮੱਕੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ।” (ਸਹੀਹ ਬੁਖਾਰੀ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 1889; ਸਹੀ ਮੁਸਲਿਮ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 1376)

ਇਸ ਹਦੀਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ (ਦੁਆ) ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹਦੀਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਦੀਨਾ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇਖਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਦੀਨਾ (ਮਿਨ ਹੁਬਿਹਾ) ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। (ਸਹੀਹ ਬੁਖਾਰੀ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 1886)

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਉਹਦੇ ਪਹਾੜ ਮਦੀਨਾ ਲਈ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਢਾਲ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ

ਨੇ ਉਹਦੇ ਪਹਾੜ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ: “ਇਹ ਇੱਕ ਪਹਾੜ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।” (ਸਹੀਹ ਅਲ-ਬੁਖਾਰੀ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 2889) ਯਾਨੀ ਕਿ ਇਹ ਪਹਾੜ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ (ਸਲ.) ਦੀਆਂ ਇਹ ਹਦੀਸਾਂ, ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਦੀਸ ਦੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਦੀਸਾਂ ਵਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਲਗਾਵ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ। (ਉਮਦਾਤੁਲ-ਕਾਰੀ, ਭਾਗ 10, ਪੰਨਾ 135; ਇਬਨ ਹਜਰ ਦੁਆਰਾ ਫਤਹੁਲ-ਬਾਰੀ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 621) ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਦੀਸ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ, ਮੌਲਾਨਾ ਜ਼ਕਰੀਆ ਕਾਂਧਲਵੀ (1898-1982) ਨੇ ਅੱਗੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਦੀਨਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵਤਨਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਝੁਕਾਅ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪਿਆਰੇ ਹਨ:

ਇਹੀ ਹੁਕਮ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਤਨਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਅਲ-ਲਾਮੀ' ਅਲ-ਦੁਰਾਰੀ, ਖੰਡ 5, ਪੰਨਾ 279)

ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਸਗੋਂ ਇਹੀ ਭਾਵਨਾ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਇਬਰਾਹਿਮ ਇਬਨ ਅਰਹਮ (ਮੌਤ 160 ਹਿਜਰੀ), ਜੋ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤਪੱਸਵੀ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਸਨ, ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

“ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਜਿੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ।” (ਹਲੀਅਤੁਲ ਅੌਲਿਆ, ਜਿਲਦ ਨੰ. 7, ਪੰਨਾ 380)

ਅੱਲਾਮਾ ਰਾਗਿਬ ਅਸਫਹਾਨੀ 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਹਿਜਰੀ (11ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ) ਦੇ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਵਾਨ, ਟਿੱਪਣੀਕਾਰ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ

ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਮੁਹਾਜ਼ਰਾਤੁਲ-ਉਦਬਾ (ਜਿਲਦ II, ਪੰਨਾ 652) ਵਿੱਚ ਵਤਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦੋ ਸਥਾਈ ਸਿਰਲੇਖ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਵਤਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਿਆਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: “ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਹਾਵਤ ਹੈ: “ਜੇਕਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਬੁਰਾਈ ਦੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਉਜਾੜ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਜਿੱਥੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਇਸਲਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਦਲੀਲਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਈਮਾਨ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਵਤਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਤੰਗ-ਦਿਮਾਗੀ ਜਾਂ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਸ ਧਰਤੀ ਲਈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਜਾਂ ਸਬੰਧ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਅਨੈਤਿਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੱਚੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਇੱਕ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਫੁੱਟ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆ ਅਧੀਨ ਕਿਤਾਬਚੇ ਵਿੱਚ ਮੌਲਾਨਾ ਵਹੀਦੁਦੀਨ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ। ਯਾਨੀ, ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ (ਦੁਆ) ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕਿਤਾਬਚੇ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਲੇਖਕ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਦਾਨ ਬਣਾਏ, ਆਮੀਨ।

ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ: ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਥ

ਹਜ਼ਰਤ ਉਮਰ ਫਾਰੂਕ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਹੈ। (ਅਲ-ਤਜ਼ਕੀਰਾ ਲਿਇਬਨ ਹਮਦੂਨ ਅਲ-ਬਗਦਾਦੀ, ਕੰਮ ਨੰ: 407)

ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸੱਚਾਈ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੁਣ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਕਿ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਖੁਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਤਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਈਮਾਨ) ਦੇ ਗੁਣ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਈਮਾਨ) ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। “ਵਤਨ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ”। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਹਦੀਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਹੀ ਬਿਆਨ ਹੈ।

(ਡਾਇਰੀ, 29 ਫਰਵਰੀ, 1996)

ਰਸੂਲੁੱਲਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ

ਜਦੋਂ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ (ਸਲ.) ਨੂੰ ਮੱਕਾ ਤੋਂ ਮਦੀਨਾ ਹਿਜ਼ਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੱਕਾ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ:

“ਹੇ ਮੱਕਾ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੇਰੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ।”

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮੱਕਾ ਫਤਿਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਆਪਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਮੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਮਦੀਨਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ, ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਮਦੀਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਣਾਈ ਗਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਕਾ ਬਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰ ਮੱਕਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਰ ਮੱਕਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮਦੀਨਾ ਵਲ ਜਾਣਾ ਸਾਬਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿਆਨ ਧਾਰਮਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। (ਡਾਇਰੀ, 12 ਨਵੰਬਰ, 1996)

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੱਕਾ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਿਆਨ ਵਤਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਨਾਤਾਂ (ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇ ਗੀਤ) ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਮਦੀਨਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਕਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਮੱਕਾ ਇੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਮਦੀਨਾ ਦੀ। (ਡਾਇਰੀ, 14 ਸਤੰਬਰ, 2006)

ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ

ਇਹ ਘਟਨਾ 1971 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ (ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾਬਾਦ) ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਭਾਰਤੀ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪੋਰਟਰ (ਕੂਲੀ) ਨੇ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੋਰਟਰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਬੰਦ ਫੌਜੀ ਟੈਂਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਉੱਥੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਸ ਟੈਂਟ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਕਾਰਨ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਤਣਾਅ ਸੀ।

ਇਸ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਇੱਕ ਬਹਾਦਰ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਫੌਜੀ ਭੇਦ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸੁਣੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਕਰੋ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਵਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲਗਭਗ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਕਤ ਫੌਜੀ ਮੇਜਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਜੰਗ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਲਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ, ਜੰਗੀ

ਰਾਜ ਇੰਨੇ ਗੁਪਤ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਿਨਾਂ ਸਲਾਮ ਜਾਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੇ, ਮੈਂ ਤੰਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਕਤ ਮੇਜਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਪੂਰੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ: “ਮੌਲਾਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਕਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਕਹੀਆਂ, ਮੇਰਾ ਧਰਮ, ਮੇਰੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਮੇਰੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੀ ਭਾਵਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਿੰਦੂ ਵਰਗੀ ਸੀ।

ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸੈਂਕੜੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹਨ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੂ ਮੈਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਵਾਮੀ ਓਮ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਾ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਜਾਂ ਸਵਾਮੀ ਚਿਦਾਨੰਦ (ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼), ਆਦਿ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਹੈ ਉਹ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 20 ਜਨਵਰੀ 1997 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਨੀਰ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਚ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ: ਕੀ ਗਾਂਧੀ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ? ਮੈਂ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਪਿਛਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਿ 1947 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਕਹਿਣਾ

ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ

ਪਿਆ: ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਕੌਣ ਸੁਣੇਗਾ? ਫਿਰ, ਜੇ ਗਾਂਧੀ ਪਿਛਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁਝ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਦੁਖਣ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਮੈਂ ਦਰਦ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਗਾਂਧੀ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਮੇਰਾ ਭਾਸ਼ਣ 26 ਜਨਵਰੀ, 1997 ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪਾਨੀਰ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮੇਰੀਆਂ ਕੁਝ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਸਖ਼ਤ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸਨੇ ਦਿੱਤਾ?” ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਆਪਣੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਕਾਰਨ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। (ਹਿੰਦ-ਪਾਕਿ ਡਾਇਰੀ, ਪੰਨੇ 30-32)

ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ

28 ਮਾਰਚ 1998 ਨੂੰ, ਇੰਡੀਆ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੈਂਟਰ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਉਰਦੂ ਅਕੈਡਮੀ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮੌਲਾਨਾ ਅਬੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਜੋ ਕਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਮੁਸਲਿਮ ਚਿੰਤਕ

ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਹੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਨ-ਇਸਲਾਮਵਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸੱਯਦ ਜਮਾਲੂਦੀਨ ਅਫਗਾਨੀ (1876-1948), ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ (1838-1897), ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿੰਨਾਹ (ਸੱਯਦ ਅਬੁਲ-ਆਲਾ ਮੌਦੂਦੀ (1903-1979), ਆਦਿ, ਇਹ ਲੋਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਧਰਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਮਾਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਿਜਰੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੇਰੀ ਉਮਰ 78 ਸਾਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਇੱਕ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਖਾਸ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਭਰੀ ਹੈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ, ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾ ਯੂਰਪੀਅਨ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਸੀ, ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੱਚੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਕਿ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਨਾਲ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ

ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ, ਆਦਿ।

ਮਾਤਭੂਮੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਜਾਂ ਟਕਰਾਅ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੌਲਾਨਾ ਸੱਯਦ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਕੌਮਾਂ ਮਾਤਭੂਮੀ ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੌਲਾਨਾ ਮਦਨੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਖ਼ਬਰ ਹੈ, ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ। ਯਾਨੀ ਇਹ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ, ਮਾਤਭੂਮੀ ਨੂੰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਮਾਤਭੂਮੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਾਤਭੂਮੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਗਲਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਾਂਗਾ। ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੂਲ (ਮੂਲ ਨਿਯਮ) ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਵਰਜਿਤ ਹਨ: “ਹਰ ਚੀਜ਼ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਨਹੀਂ ਐਲਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ।”

ਇੱਥੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਧਰਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਵਤਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ: “ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਜਾਣਦੇ ਹੋ” (ਸਹੀਹ ਮੁਸਲਿਮ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 2363)। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਅਕੀਦਾ), ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਇਹ ਵਿਕਲਪ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਦਾਰ 'ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਤਰੀਕਾ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਝੇ ਅਪਣਾਏ।

ਇੱਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ.) ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਯਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਨਬੁੱਵਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਮੁਸੈਲਮਹ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕੂਟਨੀਤਕ ਵਫ਼ਦ ਮਦੀਨਾ ਭੇਜਿਆ। ਉਹ ਮਦੀਨਾ ਆਏ ਅਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ (ਸ.ਅ.ਵ.) ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਅਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਹੋਣ ਦੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਲਿਖਤੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ:

“ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਮੁਸੈਲਮਹ ਦੇ ਦੋ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸਾਡੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਮਾਲਕ ਵਰਗੀ ਹੀ ਰਾਏ ਹੈ।” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰੱਬ ਦੀ ਸੌਂਹ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਤੱਥ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਰਾਜਦੂਤ ਦਾ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ।” (ਸੀਰਤ ਇਬਨ ਹਿਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ 2, ਪੰਨਾ 600)

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੀਆ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਦੂਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ, ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ: “ਵਤਨ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਈਮਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।” (ਅਲ-ਮੌਜ਼ੂਆਤ ਲਿਲ-ਸਗਾਨੀ ਲਈ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 81)। ਯਾਨੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਸਲ ਈਮਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਈਮਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਇਹ ਕੋਈ ਹਦੀਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅਰਬੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਵਤਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੋਈ ਹਦੀਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਅਰਬੀ ਵਾਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਕ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਨੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਹਦੀਸ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਅੱਠਵੀਂ ਹਿਜਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਦਵਾਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਅਬਦੁਲ ਰਹਿਮਾਨ ਅਲ-ਸਖਾਵੀ (ਮੌਤ 1497) ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਮੈਂ ਇਸ ਹਦੀਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਹੀ ਹੈ।” (ਅਲ-ਮਕਾਸੀਦ ਅਲ-ਹਸਨਹ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 386) ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਮਾਮ ਅਲ-ਸਖਾਵੀ ਦੀ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਨੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਹਦੀਸ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਮੂਲ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਸੂਲ ਦੀ ਹਦੀਸ ਨਾ ਹੋਣ, ਪਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਹਦੀਸ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ, ਹਦੀਸ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਪਰ ਅਲ-ਸਖਾਵੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਾਕੀਮ ਅਲ-ਹਰੂਫ਼ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਥਨ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਬਚਨ ਵਜੋਂ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਹਦੀਸ-ਏ-ਫਿਤਰਤ ਹੈ। ਜੋ

ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਫਿਤਰਤ ਕੀ ਹੈ। ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਇਹ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸਲਾਮ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਫਿਤਰਤ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਹਰ ਸਹੀ ਲੋੜ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਈਮਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹ ਇੱਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਰੱਖਣਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਈਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਤਰਤ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੰਮਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਹੋਈ, ਜਿੱਥੇ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਬਣੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣਾਈ, ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨਾ ਇਨਸਾਨੀ ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਇਮਾਨ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰੀਆ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ “ਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਫਿਤਰਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ “ਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਵਤਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਕਿਉਂਕਿ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਨੀਵਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਡੂੰਘੀ ਕੁਦਰਤੀ ਲੋੜ ਲਈ ਸ਼ਰੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਜੁਬਾਨੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਹਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ (ਮੋਮਿਨ) ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਬਣਨ ਲਈ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ (ਵਤਨ) ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ (ਮੁਹਿੰਬੇ ਵਤਨ) ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੇ ਅਦਾਰ 'ਤੇ, ਧਰਤੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭੂਮੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਵਾਂਗ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ, ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਅਕੀਦਾ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਲਾਇਸੈਂਸ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਜਾਣਗੇ, ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ।

ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰਿਵਾਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਨਾਲ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਮਾਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦਾ ਅਰਥ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਭੂਗੋਲਿਕ ਏਕਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਰਹੱਸਮਈ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਏਕਤਾ। ਇਸ ਲਈ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮਿਆਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਸਕੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ ਸਤੰਬਰ 1998)

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਦੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਨ। ਇੱਕ ਸੀ ਇਕਬਾਲ ਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੌਮਾਂ ਵਤਨ ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਾਨੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਵਤਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਹੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਧਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਇਹ ਵਤਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮੂਹ ਦਾ ਵਤਨ ਉਸਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਵਤਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਤਨ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਦਾ ਬਚਾਅ

ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਗੇ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਹਮਲਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ ਅਗਸਤ, 2000, ਜੋਧਪੁਰ ਯਾਤਰਾ)

ਇੱਕ ਅਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚਾਰ

ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ “ਵਤਨੀਅਤ”। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਤਹਜੀਬ ਕੇ ਆਜ਼ਰ ਨੇ ਤਰਸ਼ਵਾਏ ਸਨਮ

ਅਤੇ

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ:

ਇਨ ਤਾਜਾ ਖੁਦਾਔਂ ਮੇਂ ਬੜਾ ਸਬ ਸੇ ਵਤਨ ਹੈ

ਜੋ ਪੈਰਹਨ ਉਸ ਕਾ ਹੈ, ਵੋ ਮਜ਼ਹਬ ਕਾ ਕਫਨ ਹੈ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਕੁੱਲੀਆਤ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਬਾਂਗ ਦਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਤਨ-ਅਧਾਰਤ ਚੀਜ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਟਕਰਾਅ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਕਲਪ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ, ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੀ ਵਤਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ ਬਣ ਗਏ, ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਤਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਯੁੱਗ ਇੱਕ ਮਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਅਸਥਾਈ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ, ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਡਾਇਰੀ, 12 ਦਸੰਬਰ 2007)

ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ

ਡਾ. ਮੁਬਾਰਕ ਅਲੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੌਰਾਨ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਉੱਮਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਾਮੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਉੱਮਹ ਇੱਕ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਸਲ ਸੰਕਲਪ ਨਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੁਣ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮਹਾਨ ਸਾਮਰਾਜ ਵੀ ਅਸਪਸ਼ਟ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਓਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਅਰਮੀਨੀਆਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੌਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੌਮ ਸ਼ਬਦ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੌਮ ਰਾਜ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸਲਿਮ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਲਾਮ ਇੱਕ ਧਰਮ ਹੈ, ਇੱਕ ਕੌਮ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮਦੀਨਾ ਦੇ ਕਰਾਰ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਸਲਿਮ ਉਮਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਸਾਡੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲੇ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। (ਐਤਵਾਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ, 18 ਮਈ, 2003)

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ

ਜਦੋਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਮੱਕਾ ਤੋਂ ਮਦੀਨਾ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਇਸਲਾਮੀ ਸਟੇਟ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਯਹੂਦੀ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਐਲਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਦੀਨਾ ਦਾ ਕਰਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਾਰ ਵਿੱਚ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਕ ਇਹ ਸੀ ਕਿ “ਯਹੂਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕੌਮ ਹਨ” (ਸੀਰਤ ਇਬਨ ਹਿਸ਼ਾਮ, ਭਾਗ 1, ਪੰਨਾ 503)। ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ। (ਡਾਇਰੀ, 26 ਅਪ੍ਰੈਲ 2004)

ਇਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ, “ਉੱਮਹ” ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਲਗਭਗ ਉਹੀ ਅਰਥ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ “ਰਾਸ਼ਟਰ” ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਕਿ ਮਦੀਨਾ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਅਤੇ ਮਦੀਨਾ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਇੱਕੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਦੋਵੇਂ ਇੱਕੋ ਕੌਮ ਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇੱਥੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਹੀ ਉੱਮਹ ਜਾਂ ਇੱਕ ਕੌਮ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕੌਮੀਅਤ ਹੈ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਡਾਇਰੀ, 1 ਅਕਤੂਬਰ, 2003)

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ

ਕੁਰਆਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪੈਗੰਬਰ ਆਪਣੇ ਗੈਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ (ਗੈਰ ਮੋਮਿਨ) ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ “ਹੇ ਮੇਰੀ ਕੌਮ” (ਜਾਂ “ਰਾਸ਼ਟਰ”) ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ (ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕੁਰਆਨ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਇਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੋ, 7:61,67,79,85) - ਇਸ ਕੁਰਆਨ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ (ਮੌਮਿਨ) ਅਤੇ ਗੈਰ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ (ਗੈਰ ਮੌਮਿਨ) ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਤਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

“ਮਿੱਲਤ” ਸ਼ਬਦ ਧਾਰਮਿਕ ਏਕਤਾ (ਅਨ-ਨਿਸਾ, 4:125), ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਹੂਦ, 11:89)। ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਵਤਨ (ਮੂਲ ਭੂਮੀ) ਨੂੰ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਇਸਲਾਮੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਹੀ ਇਸਲਾਮੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਹਮ ਕੌਮ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ “ਹੇ ਮੇਰੇ ਲੋਕੋ” ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰ ਸਕਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕੁਰਆਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ: “ਹੇ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੋ” (49:13)। ਇਸ ਆਇਤ ਵਿੱਚ, “ਰਾਸ਼ਟਰ” ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ “ਕਬੀਲਾ” ਨਸਲੀ ਏਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸਿਰਫ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਅਕੀਦਾ) ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ।

1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਕੌਮਾਂ ਵਤਨ ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਲਾਨਾ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਹੀ ਸੀ। ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਤਨ ਵਰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਣੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿਧੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ

ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਆਦਿ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸ਼ਬਦ ਉਸੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਲੋਕ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਮੁਸਲਿਮ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇੱਕ ਜ਼ਾਲਿਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਣ ਗਈ। ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਇਸ ਜ਼ਾਲਿਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਵਰਜਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਥਿਤ ਜ਼ਾਲਿਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਵੋਟ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਵੀ ਵਰਜਿਤ (ਹਰਾਮ) ਹੋ ਗਿਆ।

ਜ਼ਾਲਿਮ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਉਪਜ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਰੱਬ ਅਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਤੱਥਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਐਲਾਨ ਦੇ ਇਸ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਇਸੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਕੁਝ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਮ ਦੇ ਕੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਧਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਚੱਟਾਨ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਢਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਗਭਗ ਉਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਕੁਰਆਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਉੱਠੇ ਮੁਸਲਿਮ ਆਗੂ ਇਸ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਗੈਰ-ਇਸਲਾਮੀ ਐਲਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਸਲਿਮ ਕਵੀ ਇਕਬਾਲ (ਮੌਤ 1938) ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਇਸ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ:

ਇਸ ਦੌਰ ਮੇਂ ਮੈ ਔਰ ਹੈ ਜਾਮ ਔਰ ਹੈ ਜਮ ਔਰ
ਤਹਜੀਬ ਕੇ ਆਜ਼ਰ ਨੇ ਤਰਸ਼ਵਾਏ ਸਨਮ ਔਰ
ਇਨ ਤਾਜਾ ਖੁਦਾਔਂ ਮੇਂ ਬੜਾ ਸਬ ਸੇ ਵਤਨ ਹੈ
ਜੋ ਪੈਰਹਨ ਉਸ ਕਾ ਹੈ ਵੋ ਮਜ਼ਹਬ ਕਾ ਕਫਨ ਹੈ

ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਲਈ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਸਦੀਵੀਤਾ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜਦੋਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਓਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਿਬਲੀ ਨੋਮਾਨੀ ਨੇ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ:

ਜ਼ਵਾਲ ਦੌਲਤ ਉਮਮਾਨ ਜ਼ਵਾਲ ਸ਼ਰਅ ਵ ਮਿੱਲਤ ਹੈ
ਅਜੀਜ਼ ਵ ਫਿਕਰ ਫਰਜ਼ਿਦ ਵ ਅਯਾਲ ਵ ਖਾਨਮਾਂ ਕਬ ਤੱਕ

ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਰਹੇਗੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪਤਨ ਸ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਹੈ? ਅਜਿਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਖਿਲਾਫਤ ਰਾਸ਼ਿਦਾ ਖਤਮ ਹੋ

ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

ਗਈ, ਪਰ ਇਸਲਾਮ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਮਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅੱਬਾਸੀ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਉੱਦੁਲੁਮ ਦਾ ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਮਿਸਰ ਦਾ ਫਾਤਿਮੀ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਢਹਿ ਗਿਆ, ਆਦਿ, ਆਦਿ। ਪਰ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦਾ ਇਹ ਢਹਿਣਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਢਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ, ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ, ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਆਦਿ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਫਿਤਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜੋ ਬਚਿਆ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਨਿਯਮ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਗੈਰ-ਮੱਧਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹਟਾ ਕੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਕੇ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ, ਫਰਵਰੀ 2004)

ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

ਸੱਯਦ ਜਮਾਲੁੱਦੀਨ ਅਫਗਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 1838 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 1897 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਜੋ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਅਬਦੁਲ ਹਮੀਦ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਏਕਤਾ (ਪਾਨ-ਇਸਲਾਮਵਾਦ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਯਦ ਜਮਾਲੁੱਦੀਨ ਅਫਗਾਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਸਾਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧੀਨਗੀ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਮਾਲੁੱਦੀਨ ਅਫਗਾਨੀ ਇਸ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਠੇ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ

ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੇਣ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਣਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਕੌਮ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕਤਾ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੱਯਦ ਅਬੁਲ ਆਲਾ ਮੌਦੂਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਟੀ ਹਨ। ਆਯਾਤੁੱਲਾ ਖੋਮੇਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਉੱਮਹ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਏਕ ਹੋਂ ਮੁਸਲਿਮ ਹਰਮ ਕੀ ਪਾਸਬਾਨੀ ਕੇ ਲਿਏ
ਨੀਲ ਕੇ ਸਾਹਿਲ ਸੇ ਲੇ ਕਰ ਤਾ ਬਖਾਕੇ ਕਾਸ਼ਗਰ

ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਨ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਇੱਕੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਯੁੱਗ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਬਣੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਸੌ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ ਹੈ:

Pan-Islamism was the dominant ideology of the Muslim world of the 19th century before the rise of Nationalism. (Encyclopædia Britannica, Vol. 7, p. 719)

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬੌਧਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਛਾਣ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਥਾਨਕ

ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਮੁੜ ਖੋਜਣਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੂਰੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਮੌਲਾਨਾ ਸੱਯਦ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ (1879-1957) ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਵਤਨਾਂ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ (ਸ਼ਰਹ ਅਰਮੁਗਾਨ ਹਿਜਾਜ਼, ਯੂਸਫ਼ ਸਲੀਮ ਚਿਸ਼ਤੀ, 1982, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 272)। ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਇਜਤਿਹਾਦੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਮੌਲਾਨਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦੇਵਬੰਦ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਨਿਰੀਖਣ ਸੀ, ਉਹ ਇਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਹ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਦੇ ਰੁਖ਼ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੁਖ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਇਸਲਾਮ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਘਰ-ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਸਥਾਨਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਕਲਪ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਵੇ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੀ-ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਦੇਸ਼

ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਜੋਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੀ ਚੋਣ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਗਲੋਬਲ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਦੀ ਹਰ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਦੂਤ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਫੋਰਮ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਦੂਜਾ ਵਿਕਲਪ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਕਿ ਉੱਮਹ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕੁਝ ਮੁਸਲਿਮ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਕਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (ਅਕੀਦਾ) ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕੋ ਧਰਮ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਉਸਦੇ ਵਤਨ ਦੀ ਹੈ।

ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਖਤਮ

ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਟੈਂਡ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਦੋਹਰਾ ਮਾਪਦੰਡ ਹੋਵੇਗਾ। ਯਾਨੀ, ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਆਪਣੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ। ਅਜਿਹੀ ਪਹੁੰਚ ਇੱਕ ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਪਹੁੰਚ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ।

ਅਜਿਹਾ ਦੋ-ਪੱਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਉਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚਰਿੱਤਰ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੌਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਉਸ ਮਹਾਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਜਿਸਨੂੰ ਕੁਰਆਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਲ-ਫਤਹ 48:4)। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਕੁਰਆਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਖੁਦਾ) ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਸਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ (ਅਲ-ਮਾਇਦਾ, 5:48)। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਸਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਫਿਕਹ) ਦਾ ਮਸਲਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਬਦਲਦੇ ਹਨ: (ਵੇਰਵਿਆਂ ਲਈ, ਆਲਾਮੂਲ ਮੁਵੱਕੀਈਨ ਲੀ ਇਬਨ ਅਲ-ਕੱਇਮ ਅਲ-ਜੋਜ਼ੀਆ, ਭਾਗ 3, ਪੰਨਾ 11; ਮਜ਼ਲੂਲ ਅਹਿਕਾਮ ਅਲ ਅਦਲਿਆ ਮਾਦਹ, 39 ਵੇਖੋ)।

ਇਲਾਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਫ਼ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ, ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਹ ਲਈ ਵੀ ਉੱਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਉਮਹ ਨੂੰ ਇਹ ਬਦਲਦਾ ਕ੍ਰਮ ਸਿੱਧੇ ਪੈਗੰਬਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਹੁਣ, ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਬਦਲਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਜਤਿਹਾਦ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਰੀਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਮੌਲਾਨਾ ਸੱਯਦ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਦੁਆਰਾ ਐਲਾਨੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਰੀਆ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਇੱਕ ਧਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਯਾਨੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ ਦਸੰਬਰ 2003)

ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ: ਭਾਰਤੀ ਕੌਮੀਅਤ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦੀ ਹੈ? ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ?

ਇਹ ਸਵਾਲ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਇਸਦੇ ਹੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਅੰਤ ਵਿੱਚ 1947 ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਅਸਾਧਾਰਨ ਦੇਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ? ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ: ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰੱਖਣਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ (ਆਮ) ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਿੱਜੀ (ਗੈਰ-ਆਮ) ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ। ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੁਆਦ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗਾ।

ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਉਲਝਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਰਜਾ ਦੇਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੀ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਿਰਫ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਵੀ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸਾਡੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ “ਸਾਂਝੇ ਸਿਵਲ ਕੋਡ” ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਨੇ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਤਲਾਕ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਾਮਲਾ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗਲਤੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਧਾਰਾ ਨੇ ਬੇਲੋੜੀ ਬਹਿਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ

ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਾਡਾ ਵਤਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਤੇ, ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨਾਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨਾ ਗਲਤ ਨਾਨ ਕਾਮਨ ਨੂੰ ਕਾਮਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਉੱਨਾ ਹੀ ਗਲਤ ਕਾਮਨ ਨੂੰ ਨਾਨ ਕਾਮਨ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਰਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਆਸਾਨ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੇਖਣਾ। ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਮੂਲ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਕਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਆਓ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਰਾਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੁਆਦ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਰਾਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੀਜ਼ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਵਿੱਤੀ ਹਿੱਤ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂਚ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਮਾਮਲਾ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਭੋਜਨ ਪਸੰਦ ਹੈ ਅਤੇ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਰ। ਕੋਈ ਪੱਛਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪੂਰਬੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ - ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ। ਕੋਈ ਇੱਕ ਕੱਟੜ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਦਾਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੰਗ ਦਾ ਫਰਨੀਚਰ ਪਸੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਰੰਗ ਦਾ ਫਰਨੀਚਰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਦਿ।

ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸ ਦੋਹਰੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਪਰਿਵਾਰ। ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪਰਿਵਾਰ। ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹਰ ਥਾਂ ਲਾਗੂ ਹੈ।

ਨਵੰਬਰ 1991 ਵਿੱਚ, ਸੋਲਾਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਵਿਧਾਇਕ ਸ਼੍ਰੀ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਜਾਧਵ ਨੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਇੱਕ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਸਖਤ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ, ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਮੀਟ ਬਣਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਖਾਣੇ ਦੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਹਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਦਾਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਾਲਾ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਂਦੀ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਖਾਣੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਫਰਕ ਸੀ। ਪਰ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਕਦੇ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਰਹੇ।

ਇਹੀ ਹਾਲ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ। ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ

ਸਨਮਾਨ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਕਾਸ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੁਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਚਿੰਤਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਆਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ, ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਦ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਰ-ਆਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਮਨੋਰੰਜਨ, ਨਿੱਜੀ ਆਦਤਾਂ, ਆਦਿ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਗੈਰ-ਆਮ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਪਸੰਦ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਵੀ ਤਰੀਕਾ ਚਾਹੋ ਅਪਣਾਓ। ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਏਕਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਹੈ।

ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਵੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ, ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹਿੱਤ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਲਝਾਇਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਲੋੜਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਰੋਲਰ ਚਲਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਜੰਗ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸਰਲ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਭੂਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ, ਪਾਰਸੀ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਇੱਕਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ।

ਭਾਰਤੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ

ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹਨ। ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਜਾਂ ਇਸਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭੌਤਿਕ ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸਾਮ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇੱਕ ਈਸਾਈ ਲਈ ਇੱਕ ਈਸਾਈ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਸਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਰ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਧਰਮ, ਭੋਜਨ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਭਾਸ਼ਾ, ਜੀਵਨ ਢੰਗ, ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੁਆਦ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਣਾਏ। ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਾ ਵਧਾਏ ਕਿ ਇਹ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਹੀ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਗਰਿਕ ਨੇ ਸੜਕ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਨੱਕ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਉੱਥੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਨੱਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

Your freedom ends where my nose begins.

ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿਮਾਲਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਡਾ ਸੰਵਿਧਾਨ “ਭਾਰਤ” ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਖੇਤਰ ਲਈ, ਕੁਦਰਤ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੋਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਉਹੀ ਕੁਦਰਤ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਚਾਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੋਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਚਾਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਪਸੰਦ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਇਕਸਾਰਤਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਵਿਭਿੰਨਤਾ। ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਮਾਮਲਾ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ, ਇੱਕ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਜ਼ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨਾ। ਪਹਿਲੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ “ਮਨ ਤੂ ਸ਼ੁਦਮ ਤੂ ਮਨ ਸੁਦੀ” ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, “ਆਓ ਅਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਈਏ” ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਸਫਲ ਨਿਰਮਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚਲੇ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਹਰੇਕ 'ਤੇ ਉਚਿਤ

ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕਹਿਣਾ

ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਪਹਿਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖਵਾਦ ਇੰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇਸ਼ਪ੍ਰੇਮ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਵਾਲਟ ਵਿਟਮੈਨ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ: I am large enough to contain all these contradictions. (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ ਫਰਵਰੀ, 1995)

ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕਹਿਣਾ

ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਈਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕਹਿਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਨਜਾਇਜ਼? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਜਾਇਜ਼ ਜਾਂ ਨਜਾਇਜ਼ ਦੀ ਇਸਤਲਾਹ (term) 'ਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਰੀਆ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਣਾ।

ਇਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਜਾਂ ਨਜਾਇਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤਿਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਆ ਵਿੱਚ ਅਤਿਵਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਸੁੰਨਤ ਵਿੱਚ ਅਤਿਵਾਦ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਦੇ ਸਾਥੀ (ਸਹਾਬੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਏ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ। ਸਗੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਫਤਵਾ ਪੁੱਛੋ। (ਮੁਸਨਦ ਅਹਿਮਦ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 18006)।

ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁੱਦਾ ਨਾ ਬਣਾਓ। ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਭੂਗੋਲ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਲੰਕਾਰ (ਇਸਤਿਆਰਾ) ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਉਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਬਿੰਦੂ, ਘਰ ਭੂਮੀ, ਜਨਮ ਸਥਾਨ, ਆਦਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ। ਜੇਕਰ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕੁਝ ਲੋਕ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਡਾ ਨਹੀਂ।

ਤੁਹਾਨੂੰ “ਮਾਤ ਭੂਮੀ” ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਿਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਤਰਕਪੂਰਨ ਅੰਤ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਗੋਂ, ਇਸਨੂੰ ਇਸਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਾਤ ਭੂਮੀ (ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ) ਸ਼ਬਦ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ, ਸਤੰਬਰ 2016)

ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਦਭਾਵਨਾ

16 ਅਪ੍ਰੈਲ 1994 ਨੂੰ, ਮੈਂ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੰਘ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਰੇਸ਼ਮ ਬਾਗ (ਨਾਗਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਦਘਾਟਨੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤ ਉਹ ਵਿਕਸਤ ਭਾਰਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦੋਵੇਂ ਫਿਰਕੇ ਹੋਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ, ਤਾਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਮੈਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਿੱਸੇ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹਰ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਅਸਥਾਈ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੰਦੇ ਮਾਤਰਮ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਗੁੱਸਾ ਕਿਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਬੇਲੋੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਹੈ। 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੁਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਕਬਾਲ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ:

ਸਾਰੇ ਜਹਾਂ ਸੇ ਅੱਛਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਂ ਹਮਾਰਾ।

ਹਮ ਬੁਲਬੁਲੇ ਹੈਂ ਇਸਕੀ ਜੇ ਗੁਲਸਿਤਾਂ ਹਮਾਰਾ।

ਮੀਰ ਏ ਅਰਬ ਕੋ ਆਈ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਜਹਾਂ ਸੇ।

ਮੇਰਾ ਵਤਨ ਵਹੀ ਹੈ ਮੇਰਾ ਵਤਨ ਵਹੀ ਹੈ।

ਹੈ ਰਾਮ ਕੇ ਵਜੂਦ ਪੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਂ ਕੇ ਨਾਜ਼।

ਅਹਿਲੇ ਵਤਨ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਕੋ ਇਮਾਮੇ ਹਿੰਦ।

1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕਬਾਲ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਜ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰੰਤ ਬਿਆਨ ਅਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਯੋਗ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਬੇਲੋੜਾ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। (ਨਾਗਪੁਰ ਕਾ ਸਫ਼ਰ 1994)

ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ

ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈਸ਼ਨ ਸੀ। ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਗਲਤ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸੱਚ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹਰ ਵਿਦਵਾਨ ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਵਾਲੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਹ ਐਲਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ, ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਜੇ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਐਲਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵਤਨ ਇੱਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ। ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸਦੇ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਇਸਦਾ ਜਨਤਕ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਕਿੰਨਾ ਅਜੀਬ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਡਾਇਰੀ, 26 ਨਵੰਬਰ 1995)

ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ (ਗੁੱਡ ਇੰਡੀਅਨ)

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਐਤਵਾਰ, 19-25 ਨਵੰਬਰ 1995 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ (ਜਨਮ 1941) ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਇੰਟਰਵਿਊ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮਣੀ ਸੰਕਰ ਅਈਅਰ ਸਨ। ਇਸ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ ਨੇ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਇੰਟਰਵਿਊ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਸ਼੍ਰੀ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ: ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ: ਫਿਰ ਸੁਣੋ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਦੋਵੇਂ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਦਬੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਵੀ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ, ਡਾ. ਮਹੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ (ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰ) ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਦਫਤਰ ਆਏ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲਬਾਤ ਸੁਣਾਈ। ਇਹ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ: ਮੌਲਾਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁੱਡ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ ਦੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਗੁੱਡ ਭਾਰਤੀ ਹੋ। (ਹਿੰਦ-ਪਾਕ ਡਾਇਰੀ)

ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਘਟਨਾ 23 ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ 1 ਦਸੰਬਰ, 1996 ਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁਣੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ, ਮੈਂ ਫਜਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਵਜੇ ਉੱਠਿਆ। ਵਜੂ ਕਰਕੇ ਦੋ ਰਕਾਤ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਲਵਲਕਰ (1940-1973) ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅਰੁਣ ਸ਼ੌਰੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲ ਆਏ

ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਘੱਟ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਸਦੀ ਦਾ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵੀ ਵਾਲਟ ਵਿਟਮੈਨ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ:

I am large enough to contain all these contradictions.

ਮੈਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਸੌਂਹ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਵੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਇੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜਨਮ ਲੈਣ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਕੀ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ? ਰੱਬ ਦੀ ਸੌਂਹ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਗੋਲਵਲਕਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਹਾਂ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਵਹਿ ਰਹੇ ਮੇਰੇ ਇਕੱਲਤਾ ਦੇ ਹੰਝੂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਝਾਂ। (ਪੁਣੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਨਵੰਬਰ 1996)

ਸੱਚੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ

ਇਸਲਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, ਹੁਦੈਬੀਆ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਧੀ ਯਥਾਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਨਾਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਯਥਾਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਰਾਹਤ ਅਬਰਾਰ ਸਾਹਿਬ (ਅਲੀਗੜ੍ਹ), ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਅਹਿਮਦ ਸਾਹਿਬ (ਬੰਬਈ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਇਕੱਠਾਂ ਅਤੇ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਵੀ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਭਾਰਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਬਣਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਗੋਲਵਲਕਰ ਤੋਂ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਭਾਰਤੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭਾਰਤ ਲਈ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਾਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਕਾਮਨਾ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। (ਡਾਇਰੀ, 14 ਨਵੰਬਰ 1996)

ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ

ਡਾ. ਹਮੀਦੁੱਲਾ ਨਦਵੀ ਭੋਪਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਰਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਨ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਆਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਅਯੋਗ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਰਹਿਮ ਅਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਖੋਹ ਕੇ ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। (ਡਾਇਰੀ, 1 ਅਕਤੂਬਰ, 1997)

ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ, ਮੁਸਲਿਮ ਆਗੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਦਲੀਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਖਤਰਾ ਸਿਰਫ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਉਪਜ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੱਖਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਤਰੱਕੀ ਰੁਕ ਗਈ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। (ਨਾਗਪੁਰ ਕਾ ਸਫਰ 1994)

ਅਮੀਰ ਭਾਰਤ, ਗਰੀਬ ਅਮਰੀਕਾ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ (1901-1997) ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਵਾਕ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਅਮੀਰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਅਮਰੀਕਾ ਆਈ ਹਾਂ।”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮੀਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਰੀਬ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤ, ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ।

ਮਦਰ ਟੈਰੇਸਾ ਦਾ ਜਨਮ ਅਲਬਾਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਹੈ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਨ। (ਡਾਇਰੀ, 12 ਅਕਤੂਬਰ 1997)

ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ 15,000 ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਯਾਨੀ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ 'ਇਰਾਕ' ਵਿਰੁੱਧ

ਜੰਗ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਅਕਬਰ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੋ ਕੁਵੈਤ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਨੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਕੈਂਪ 'ਤੇ ਗ੍ਰੇਨੇਡ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਛੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਚੋਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਜਾਂ ਨਾ ਲੜਨ। ਅਸਲ ਚੋਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਛੱਡ ਦੇਣ। ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਇੱਕ ਪਖੰਡੀ (ਦੋਹਰਾ ਮਾਪਦੰਡ) ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲੈ ਕੇ ਉੱਥੇ ਭੌਤਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਅੱਜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਲਈ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਨ। (ਡਾਇਰੀ, 26 ਮਾਰਚ, 2003)

ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ

ਬੀਬੀਸੀ ਲੰਡਨ 'ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਕ ਆਈਟਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਸਿਰਲੇਖ ਇਹ ਹੈ: “ਗੱਲ ਇੱਕ ਯਾਤਰਾ ਬਾਰੇ।”

ਇਸ ਆਈਟਮ ਅਧੀਨ 13 ਨਵੰਬਰ 2003 ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਘਟਨਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ। ਸਮਸਤੀਪੁਰ (ਬਿਹਾਰ) ਦੇ ਇੱਕ

ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਰਾਚੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਸਤੰਬਰ 1991 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਵਾਹਗਾ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬਾਰਡਰ (ਅਟਾਰੀ) ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਵਾਜ਼ ਸ਼ਰੀਫ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕਸਟਮ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਖਾਨ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ 11 ਸਤੰਬਰ 1991 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ, ਕਸਟਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਸਟਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬਰਸ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਲੱਗਦੇ ਹੋ। ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਟਪਕਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਰਾਪ ਟਪਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਘਟਨਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਆਮ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਪਰ ਅਖੌਤੀ ਮੁਸਲਿਮ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਉਰਦੂ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਣ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੱਟੜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। (ਡਾਇਰੀ, 13 ਨਵੰਬਰ 2003)

ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ

ਦੋ ਸੱਜਣ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹਦੀਸ ਸੁਣਾਈ:

ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਨੇ ਕਿਹਾ: ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨਾ ਬਣੋ, ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਚੰਗਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਗਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਗੋਂ, ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਆਦਤ ਬਣਾਓ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਦਾ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰੋ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬੁਰਾ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰੋ। (ਸੁਨਨ ਤਿਰਮਿਜ਼ੀ, ਹਦੀਸ ਨੰ. 2007)

ਉਪਰੋਕਤ ਹਦੀਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਟਿਟ ਫਾਰ ਟੈਟ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨਹੀਂ। ਇਸਲਾਮੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਇੱਕ-ਪਾਸੜ ਦਿਆਲਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। (ਡਾਇਰੀ, 2011, 28 ਜੁਲਾਈ)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ

‘ਭਾਰਤੀ ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ’ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸੱਦੇ ’ਤੇ, ਮੈਂ ਨਵੰਬਰ 1993 ਵਿੱਚ ਬੰਬਈ (ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੰਬਈ) ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ, ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ। ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਏਕਤਾ ਲਈ ਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੌਆਖਾਲੀ (ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼) ਗਏ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਠਹਿਰਨ ਦੌਰਾਨ, 5 ਦਸੰਬਰ 1946 ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮੌਜੂਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਇਹ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ:

The present mission is the most complicated of all I have undertaken in my life... I mean to do or die here. “To do” means to restore amity between Hindus and Muslims; or I should perish in the attempt. (The Collected Works of Mahatma Gandhi, Vol. 86, pp. 197-198)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਬਾਰੇ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਸਰਵਉੱਚ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਿੱਥੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਤ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
(ਬੰਬਈ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਨਵੰਬਰ (1993))

ਸੱਚੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ

ਮੈਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਸੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਕੌਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀ ਹੈ?

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇੱਕ ਮਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਪਾਰੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਰੋਈ ਹੋਵੇ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੁਸੀਬਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਕਲ ਆਉਣਗੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵਪਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਜੋ ਆਪਣੇ ਗਾਹਕਾਂ ਲਈ ਰੋਂਦਾ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵਪਾਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਬਦਲਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋ। ਹਰੇਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਆਗੂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ?” ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਆਗੂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦਾ।”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣੋ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਰਦ

ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਵਿੱਚ ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੈ। ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਜੋ ਸਿਰਫ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਨਕਲੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੈ।” (ਬੰਬਈ ਦਾ ਸਫਰ, ਨਵੰਬਰ 1993)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨਿਰਮਾਣ

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਅਪਣਾਉਣ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਤਭੇਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਮਤਭੇਦਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ “ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕਰਨਾ” (Peaceful resolution of conflict). ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਾਨੂੰ intensive awareness programme ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। (ਸੇਵਾਗ੍ਰਾਮ ਕਾ ਸਫਰ, ਮਾਰਚ 1993)

ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਭਾਰਤ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ, ਮੈਂ 31 ਮਾਰਚ 1995 ਨੂੰ ਭੀਲਵਾੜਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਗਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਗਠਨ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਵਾਕ (Slogan) ਹੈ: “ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਰਮਾਣ”। ਭਾਵ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਥੰਮ ਹਨ: ਸੇਵਾ, ਸੰਸਕਾਰ, ਸਹਿਯੋਗ ਸੰਪਰਕ।

ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਨੂੰ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੋਧਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਟਕਰਾਅ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਉੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। (ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ)

ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੇਰਾ ਜਨਮ 1 ਜਨਵਰੀ 1925 ਨੂੰ ਯੂਪੀ (ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕ ਵਜੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਇਕਬਾਲ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਸੋਹੇਲ (ਐਮਏ, ਐਲਐਲਬੀ) ਐਡਵੋਕੇਟ (1884-1955) ਇੱਕ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ:

ਗਲਤ ਹੈ ਜੇ ਕੀ ਫਕਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਕਾ ਲੀਡਰ ਥਾ।
ਕੇ ਥਾ ਤਮਾਮ ਜਹਾਂ ਭਰ ਕਾ ਰਹਿਨੁਮਾ ਗਾਂਧੀ

ਇਕਬਾਲ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਸੋਹੇਲ ਨੇ 1936 ਦੀਆਂ ਯੂਪੀ ਚੋਣਾਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਚੋਣ ਜਿੱਤੀ ਅਤੇ ਯੂਪੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ “ਲੈਟਰਸ ਆਫ਼ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ (1863-1902)” ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ 271 ਵਿੱਚ, ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ 10 ਜੂਨ, 1898 ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ, ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਸੀ:

For our own motherland a junction of the two great systems, Hinduism and Islam-Vedanta brain and Islam body is the only hope. I see in my mind's eye the future perfect India rising out of this chaos and strife, glorious and invincible, with Vedanta brain and Islam body. (Letters of Swami Vivekananda, Letter No. 271, p. 427)

ਮੇਰੇ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਬੀਤਦੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਰਕਲ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਂ ਮਊ (ਯੂਪੀ) ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ (1889-1964) ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਰੇਲਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਸਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮਊ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੈਂ ਫੂਲਪੁਰ (ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ (1897-1945) ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨੇ 1942 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਸੀ:

“ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਖੂਨ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਆਂਗਾ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

ਜੈਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਰਾਇਣ (1902-1979) ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ। ਇਹ ਇਕੱਠ ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੈਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਰਾਇਣ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਲਈ ਕੋਲੋਕ ਨਾਨਕ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ। 15 ਅਗਸਤ 1947 ਦਾ ਦਿਨ ਆਉਣ ਤੱਕ। 15 ਅਗਸਤ 1947 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ (1900-1979) ਨੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ 12:01 ਵਜੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ: “ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ।

15 ਅਗਸਤ 1947 ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਦੀਵੇ ਜਗਦੇ ਦੇਖੇ। ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਨਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਉਹ ਰੌਸ਼ਨੀ ਬੁਝ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਈਏ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਯੁੱਗ। ਉਹ ਯੁੱਗ ਜਿਸਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਯੁੱਗ ਜਿਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਯੁੱਗ ਜਿਸਦਾ ਆਖਰੀ ਪੰਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਹੁਣ 90 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਰੁਟੀਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਇੱਕ ਵਾਰ, 15 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਵੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ ਸਨ: “ਬੁਰਜ ਮਿਹਨ ਸੇ ਨਿਕਲਾ ਸੂਰਜ- ਰੋਸ਼ਨ ਅਪਨਾ ਮੁਸਤਕਬਿਲ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਉਹੀ ਸਵੇਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਏ ਨੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ: “ਇੱਕ ਚਮਕਦਾਰ ਭਵਿੱਖ।” ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: ਉਹ ਸਵੇਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਆਵੇਗੀ, ਉਹ ਸਵੇਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗੀ।

ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਇਸਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ।

15 ਅਗਸਤ 2020 ਨੂੰ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚੌਠੱਤਰਵਾਂ (74ਵਾਂ) ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਇਆ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰੀਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁਝਾਨ-ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਲ, ਯਾਨੀ 2020, ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੁਝਾਨ-ਨਿਰਧਾਰਕ ਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਸਾਡਾ ਟੀਚਾ ਕੀ ਹੈ?

ਸਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ। ਭਾਰਤ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਯਤਨ ਕਰਨਾ।

ਮੇਰੀ ਉਮਰ 90 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲੰਮਾ ਤਜਰਬਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਉਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਡਲ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਮਾਡਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਮਾਡਲ ਮੁਕਤ

ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਪੱਖ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਸਲ ਕੁੰਜੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੈ, ਪੱਖ ਨਹੀਂ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋ ਜਾਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਓ। ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ, ਇਸਨੂੰ ਕਰੋ ਜਾਂ ਮਰੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮੂਹ ਕਿਰਪਾ (favour) ਦੁਆਰਾ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੈਨ ਤੋਂ ਸੁਪਰ-ਮੈਨ ਤੱਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ-ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਾਜ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਵੈ-ਨਿਰਮਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮਾਡਲ ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਮਾਡਲ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਰੂਸੀ ਮਾਡਲ ਅਪਣਾਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਡਲ ਇੱਕ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਅਪਣਾਈਏ, ਜੋ ਪ੍ਰੇਰਣਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਗ ਦੇਈਏ, ਜੋ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਮਾਡਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੁੜ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰੀਏ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਰਾਜਦੂਤ ਜੌਨ ਕੇਨੇਥ ਗੈਲਬ੍ਰੈਬ (1908-2006) ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ: ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਰਾਜਕਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਵਜੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਣ ਜਾਵੇ। (ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ, ਅਕਤੂਬਰ, 2020)

ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਜਵਾਬ

ਸਵਾਲ:

ਤੁਹਾਡਾ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਮਈ 2004 ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲੇ ਤਜ਼ਕੀਰ (ਜਿਸਨੂੰ ਅਲ-ਰਿਸਾਲਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਅਬਦੁਲ ਸਲਾਮ ਅਕਬਾਨੀ ਸਾਹਿਬ (ਨਾਗਪੁਰ) ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਕਲੱਬ ਦੇ ਇੱਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਹੇ ਮੇਰੇ ਲੋਕੋ”। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਧਰਮ ਵੱਖਰੇ ਸਨ, ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਇੱਕ ਬਸਤੀ ਜਾਂ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਕੌਮ ਸਨ?

ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਸੇਵਕ ਇੱਕ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਆਨ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ “ਹੇ ਈਮਾਨ ਵਾਲਿਓ” ਅਤੇ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ “ਹੇ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਿਓ” ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, “ਕੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ (ਮੋਮਿਨ) ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀ (ਫਾਸਿਕ) ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ?” ਫਿਰ ਕੁਰਆਨ ਖੁਦ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, “ਨਹੀਂ” (32:18)। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹੋ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡਾ ਰਸੂਲ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਰਸੂਲ ਪੂਜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ।” ਸਾਡੇ ਰਸੂਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ।” (ਅਲ-ਕਾਫਿਰੂਨ, 1-6:109)

ਕੁਰਆਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਕੀ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੱਖਾਂਗੇ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਤੁਹਾਡਾ ਝੂਠਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀ ਹੈ?” (68:35-36)। ਕੁਰਆਨ ਵਿੱਚ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਪਾਰਟੀ

ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (58:192)।

ਅਤੇ ਸੂਰਹ-ਤੌਬਾ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਿਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਅਬਾ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਕਾਅਬਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ (9:28) ਅਤੇ ਜੇ ਈਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੜੋ। ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਹੋ ਜੋ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਅਰਥ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਕਾਫ਼ਰ ਅਤੇ ਮੋਮਿਨ ਇੱਕ ਕੌਮ ਹਨ। (ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੱਦੀਕ, ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ)

ਜਵਾਬ:

੧. ਜਦੋਂ ਕੁਰਆਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਬੋਧਨਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ: “ਹੇ ਮੇਰੀ ਕੌਮ” (੧੧:੮੯), ਤਾਂ ਇਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਰਆਨ ਵਿੱਚ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਉਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ: (੬:੯੦) ਭਾਵ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਨੇ ਅਮਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹਦੀ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਸੁੱਟੇ, ਜੋ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਖੂਨ ਵਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਅਬਦੁੱਲਾ ਬਿਨ ਮਸੂਦ, ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

“ਮੈਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਸਲ.) ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਇੱਕ ਨਬੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਖੂਨ ਪੂੰਝ ਰਹੇ ਸਨ

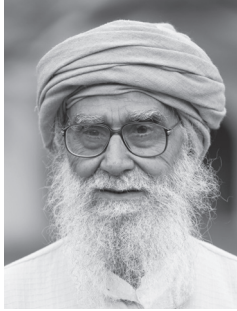
ਅਤੇ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ: ਹੇ ਅੱਲ੍ਹਾ! ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।”

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜੋ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਟੈਕਸਟ (ਨਸ) ਅਰਥਾਤ ਹਦੀਸ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਇਸਤਿਮਬਾਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਇਸਤਿਮਬਾਤ ਦੁਆਰਾ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

੨. ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਡ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕੌਮ ਬਣਾਈ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਹੈ। ਇਹ ਵੰਡ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਹੈ।

ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਿਸੇ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ਿਰ ਕਿਸੇ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਸੇਵਕ ਬਣਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਧਰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਾਤ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਵੰਡ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਆਪਣੇ ਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਇਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਅਧਿਐਨ ਲਈ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ “ਹਿਕਮਤ-ਏ-ਇਸਲਾਮ” ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਟਿੱਪਣੀ “ਤਜ਼ਕੀਰ-ਏ-ਕੁਰਆਨ” ਅਤੇ ਅਧਿਆਇ “ਕੁਫਰ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ਰ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ” ਵੇਖੋ।

ਮੌਲਾਨਾ ਵਹੀਦੁਦੀਨ ਖ਼ਾਨ (1925-2021) ਇਕ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਦਵਾਨ, ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਆਗੂ ਅਤੇ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹਿੱਤ ਕੀਤੇ ਬੇਅੰਤ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲੀ। ਮੌਲਾਨਾ ਜੀ ਨੇ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਆਤਮਕ ਸਿਆਣਪ, ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਅਹਿੰਸਕ ਰੁਖ, ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਆਪਣੀ ਸਧਾਰਣਤਾ, ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਆਸਾਨ ਸਮਝ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਾਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 2001 ਵਿੱਚ ਸੈਂਟਰ ਫ਼ੋਰ ਪੀਸ ਐਂਡ ਸਪਿਰਿਚੁਅੈਲਿਟੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਅਮਨ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਆਧਿਆਤਮਿਕ ਸੁਨੇਹਾ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ

ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਬੰਧ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਤਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਰਆਨ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਈਮਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਸਮੀਖਿਆ ਅਧੀਨ ਹੱਥਲਾ ਕਿਤਾਬਚਾ ਧਰਮ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

PDF

Order

ISBN 978-93-49952-03-4

9 789349 952034

Goodword Books

CPS International